

“Sanat nedir?”

Sanatın ne olduğu, neyin sanat olup neyin olmadığı Antik Çağ’dan; Platon’dan başlayarak günümüze kadar devam eden bir tartışmadır. Söz konusu bu tartışma sanat kavramının kendisine yöneltilen “Sanat nedir?” sorunun yanı sıra “Sanatçı kimdir?”, “Sanat eseri nedir, özellikleri nelerdir?” gibi kavramı oluşturan ögelere yönelik sorularla dallanıp budaklanarak sürer gider. “Sanat nedir?” gibi içinde binlerce yılın birikimini, değişimini taşıyan bir soruya bir çırpıda, kuşatıcı, eksiksiz bir yanıt verilemez. “Sanat, doğaya eklenmiş insandır.” gibi özdeyiş benzeri tanımlar da, “Sanat, dinleyen ve seyredende estetik bir zevk ve heyecan yaratan; gerçekliği sembolik, uzlaşma dayanan ve karşılıksız bir biçimde taklit ve ifade eden eser ve hareketlerdir.” gibi farklı görüşleri uzlaştırmaya çalışan eklektik tanımlamalar da sanatın ne olduğunu tam olarak, eksiksiz yanıtlamayı başaramaz.

Sanat kuramları başlığı altında toplanan çeşitli kuramlar, sanatın özünü, bütün sanat yapıtlarında bulunan ortak özelliği, özü bulduğunu iddia eden kuramlar olarak görülebilir. Sanatın tarihsel gelişim sürecini göz önünde tuttuğumuzda, bilinen en eski sanat kuramının yansıtma kuramı olduğunu söyleyebiliriz. Anlatım olarak sanat (ya da anlatımcılık) ve biçimci sanat kuramı ise yansıtma kuramından sonra geliştirilen kuramlardır. “Sanat nedir?” sorusuna verilen ilk yanıt, sanatı bir yansıtma, benzetme ya da taklit (mimesis) olarak görme eğilimindedir. Yansıtılan, benzetilen, taklit edilen şey ise doğadır, hayattır, insandır; kısacası adına gerçeklik dediğimiz her şeydir. Kuramın özü, sanatın gerçekliği yansıttığıdır fakat her sanatçının, düşünürün gerçeklik kavramından anladığı şey farklı olduğu içindir ki, tek bir yansıtma kuramından değil, tarihin farklı dönemlerinde geliştirilip, yorumlanarak günümüze kadar gelen farklı yansıtma kuramlarından söz edilebilir.

Anlatımcılık kuramına göre sanat, sanatçının iç dünyasını, duygularını dile getirişi, ifade edişidir. Anlatım olarak sanat, iki ayrı başlık altında incelenebilir. Bunlardan ilki yaratma olarak anlatımcılık, ikincisi ise aktarım olarak anlatımcılıktır. Yaratma olarak anlatımcılık, sanatın özünü yaratıcılıkta, yaratma eyleminde bulur. Aktarım olarak anlatımcılık ise, sanat eserinin alımlayıcısı (okur, izleyici, dinleyici vb.) ile sanatçı arasında bir ilişki kurmaya çalışır çünkü sanatçının duygularını ifade etmesi sanatın ne olduğunu açıklamak için yeterli değildir. Sanatçının duygularını dile getirmesinin yanı sıra, bu duyguları alımlayıcıya da iletmesi, aynı heyecanların, yaşantıların onda da uyandırılması gereklidir. Biçimci kuram, sanat eserinin dış dünyadan da, sanatçıdan da, sanatın alımlayıcısından da bağımsız, kendi başına yeterli bir yapı, dizge ya da düzen olduğu savunur. Söz konusu bu düzen “organik birlik” olarak adlandırılır. Biçimci kurama göre, sanat olanı olmayandan ayıran ya da neyin sanat açısından değerli olup neyin olmadığını belirleyen temel ölçüt eserin organik bütün-lük taşıyan biçimidir.

Sanatın işlevi

Sanatın işlevi ya da işlevleri konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Sanatın asıl işlevinin insana haz vermek olduğunu savunanlar olduğu gibi, bilgi vermek, eğitmek, öykü anlatmak ya da insan ruhunu kötü eğilimlerden arındırmak (kat-harsis) olduğunu savunanlar da vardır.

Sanat, bu işlevlerin hepsini yerine getirebilir; yani bir öykü anlatabilir, bilim ve felsefeden farklı olsa da bilgi verebilir, insan ruhu üzerinde sağaltıcı etki sağlayabilir ve haz duygusu uyandırabilir. Fakat bunların hiç biri sanatın öncelikli işlevi değildir. Başka deyişle, yukarıdaki işlevlerin tümü sanatın ikincil işlevleridir.

Sanatın öncelikli işlevi, insanı anlamak ve anlatmaya çalışmaktır. Sanatın öncelikli işlevi, dünyayı, yaşamı, insanı ve insan yaşamını yeni bir açıdan görme, idrak etme, yorumlama ve değerlendirme biçimi sunmasıdır da denebilir. Felsefeden ve bilimden farklı olarak, insanı bir “bütün” olarak dile getirebilen tek dil, sanatın dilidir.

Zanaat ve sanat arasındaki ayırım

Zanaat, insanın maddi gereksinimlerini karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş olarak da tanımlanabilir. Zanaat durağandır, gelişime açık değildir, klişedir, kolay kolay değişmez, çünkü usta değişmez. Esas ilkesi renkler ve zevkler tartışılmazdır. Eleştiri yoktur. Böylece ağdalı bir durağanlık taşır. Öte yandan bu anlamıyla bile zanaat, sıradanlığın, gündelik yaşamın dar kalıplarının ötesine çıkmayı gerektirir çünkü yapılan işin beğeni kazanacak kadar iyi yapılması söz konusudur.

Özel anlamda “sanat” söz konusu olduğunda, sanat eseri denildiğinde anlaşılan şey, bir yaratıcıya (sanatçı) bağlı, onun kendine özgü tekniğini, üslubunu, dünya görüşünü, insan anlayışını imleyen; özgün, tek (biricik) ve yeni bir üründür. Özel anlamda sanatta “usta” diye birisi yoktur, dolayısıyla ustanın yaptığı gibi yapmaya çalışma kaygısı da yoktur. Usta olmadığı için her yapıt yapımcısının (sanatçının) adına bağlı kalır. Zanaat ustasının koyduğu kuralı izlerken, sanat kendi kuralını kendisi koyar.

Sanat eserlerindeki güzel, güzellik (estetik), o eserdeki fikre, içeriğe duyulan ilginin yanısıra eserin biçimine duyulan ilgiyle dengelenir. Ne kadar göz kamaştırıcı olursa olsun yalnızca biçime sahip olan sanatın, biçimle sınırlı kalan bir estetiğin anlamı yoktur. Benzer şekilde yalnızca fikrin, içeriğin öne çıktığı, biçim olarak estetikten yoksun bir eser de sanat olamaz. Bir başka deyişle, her sanat eseri bir estetik nesne olmasına karşın, her estetik nesne bir sanat eseri değildir.

Sanatın türleri

Sanat tarihinde ilk defa 18. yüzyılda sanat ile zanaat arasında bir ayırım yapılmış ve sanatın tanımı, türleri, sınıflandırılması bu ayrıma dayanılarak temellendirilmiştir. İki bin yılı aşkın bir süre boyunca beceri, ustalık ve zarafetle icra edilen her türlü insan etkinliğinin sanat olarak görülmesinin ardından yaşanan bu köklü değişim, sanat zanaat karşıtlığını da beraberinde getirir. Günümüzde sanatın, pratik (endüstriyel) sanatlar ile güzel sanatlar olmak üzere iki büyük sınıfa ayrılmasının ardında yatan neden de zanaat ile sanat arasındaki bu ayırım ve karşıtlıktır. Geleneksel sanatlar ile geleneksel el sanatları da dâhil olmak üzere, pratik sanatlar adı altında toplanan her şey zanaat olarak adlandırılabilir ve kendi içinde çeşitli türlere, sınıflara ayrılır. Bu sınıflandırmalardan birisi kullanılan malzemeyi ölçüt olarak yapılan sınıflamadır.

Güzel sanatların geleneksel sınıflandırılmasında kullanılan ölçüt genellikle hitap edilen duyu organıdır. Buna göre fonetik sanatlar müzik türleri ile edebiyatı; ritmik sanatlar ise hem görme

hem de hareketle ilgili olan sinema, opera gibi sanatları kapsamaktadır. Geleneksel sınıflandırmada görsel sanatlar resim, heykel, mimari gibi göze ve görmeye dayanan tüm sanat türlerini kapsar. Görsel sanatlar, plastik sanatlar olarak adlandırılan sanat dallarının tümünü içerir. Plastik sanatlar, kalıplanabilen veya şekil verilebilen (plastik niteliğe sahip) boya, kil, alçı gibi malzemelerin uygulanmasıyla oluşturulan resim, heykel, özgün baskı, seramik, çizim vb. sanatların tümüne verilen genel addır.

Geleneksel sınıflandırmadan farklı olarak, güzel sanatların çağdaş sınıflandırılması olarak adlandırabileceğimiz sınıflandırma şöyle özetlenebilir: Yüzey sanatları, hacim sanatları, mekân sanatları, dil sanatları, ses sanatları, hareket sanatları ve dramatik sanatlar.

Edebiyatın anlamı

Edebiyat ürünlerinin ortaya çıkışı ve biçimi, zamanla değişmektedir. Bu nedenle, edebiyatın tanımı her yeni dönemde tekrar yapılır. Döneme ve kültüre bağlı çeşitli tanımlar yapılabilirse de her zaman ve her yerde geçerli olabilecek tek, değişmez bir tanım yapılamaz. Edebiyat ürünlerinin ortaya çıkışı ve biçimi değişse de değişmeyen en temel özelliği “söz”e dayanmalarındır. Tek ve tüm zamanlar için geçerli bir edebiyat tanımı yapılamazsa da güzel sanatların bir dalı olan edebiyatın, en kapsayıcı özelliği, söz sanatı olmasıdır.

Edebiyatın geçirdiği evreler

Başlangıçta, sözlü kültür ürünleri arasındaki edebiyat eserlerine zamanla, yazılı metinler eklenmiştir. Matbaanın doruğa ulaştırdığı yazılı kültürde giderek çeşitlenen edebiyat eserlerinin arasına artık, elektronik ortamda üretilen metinler de eklenmeye başlamıştır.

Sözlü kültürde söz, konuşan ve dinleyen arasında dil ve kulak aracılığıyla aktarılır.